

Janez Cvirn

## NEMŠKI TABORI NA SLOVENSKEM (1869)

Čeprav so prinesle prvo množično politično afirmacijo slovenskega narodnega gibanja že januarske deželnozborske volitve 1867, so bili za njegovo radikalizacijo in razvoj izredno pomembni slovenski tabori, ki so prenesli idejo Zedinjene Slovenije s časopisnih stolpcev in zaprtih sestankov politikov in rodoljubov med širše množice. Tabori so bili, kakor volitve, tudi neka vrsta plebiscita slovenskega prebivalstva Koroške, Primorske, Štajerske in Kranjske za združitev v eno samo politično telo. Ta plebiscit pa je bil pomemben toliko bolj, ker so klavrno propadli vsi poskusi nacionalnih nasprotnikov, da bi na slovenskih tleh organizirali svoja množična zborovanja.<sup>1</sup>

Slovenski tabori so z dvigom narodnega gibanja »na kvalitetno novo, višjo stopnjo«<sup>2</sup> naleтели na odkrito neodobravanje vlade, ki je po vižmarskem taboru resno razmišljala, da bi jih prepovedala.<sup>3</sup> Seveda pa so sprožili tudi ostre reakcije nemštva v slovenskih deželah, zlasti na Spodnjem Štajerskem, kjer je bilo slovensko nacionalno gibanje najbolj radikalno. »Slovenski tabori našim nasprotnikom še vedno v želodcu leže« je že 22. 10. 1868 zapisal Slovenski gospodar. »Pravi izobraženi Nemci sicer ne razodevajo svojo sovraštvo do slovenskih tirjatev, veliko jih je, kateri celo pripoznavajo naše pravične namene. Toliko bolj pa tisti mešetarji nemške kulture, kateri so enkrat kot neomikani Slovenci se k spavanju vlegli, drugo jutro pa kot izobraženi Nemci se zdramili, si prizadevajo zdaj modrost svoje puhle glave med našimi kmeti razširiti«.

Radikalnim nacionalnim zahtevam taborov so se poskušali Nemci vsebinsko zoperstavljati z obrambo ustave in opozarjanjem na posledice nacionalnega prepira, taktično pa so uporabljali enako orožje kot nasprotna stran. Proti zaupnicam slovenskim poslancem, ki so zastopali zedinjeno Slovenijo, so kot protiutež organizirali nezaupnice, proti slovenskim taborom pa so organizirali nemške protitabore, imenovane tudi »dnevi ustave«.<sup>4</sup>

Nemška ustavoverna zborovanja so po pomenu in odmevnosti daleč zaostajala za slovenskimi. Medtem ko je slovensko taborsko gibanje v letih 1868–1871 priredilo 18 taborov z množično udeležbo slovenskega prebivalstva,<sup>5</sup> so uspeli spodnještajerski ustavoverci, politično organizirani v mariborskem Naprednem in celjskem Ustavnem društvu, v letu 1869 organizirati le tri ustavne dneve (30. 5. 1869 v Slovenski Bistrici, 8. 8. 1869 v Celju in 5. 9. 1869 v Radvanju), potem pa je njihova aktivnost dokončno zamrla. Tako kot so namreč slovenski tabori jasno pokazali, da imajo »voditelji naroda . . . ves narod za seboj«, je prišlo na ustavnih dnevih do polnega izraza dejstvo, »da samci stojijo nemškutarji med narodom slovenskim«.<sup>6</sup>

Podobno kot slovenski tabori so tudi nemški ustavni dnevi izhajali iz enotnih političnih izhodišč. V tiskanem programu za zborovanje štajerskih ustavovercev v Slovenski Bistrici, ki ga je pripravil načelnik mariborskega Naprednega društva in organizator zborovanja Friedrich Brandstetter, so zapisane vse osnovne politične zahteve, ki jih kasneje srečamo tudi na zborovanju v Celju in v Radvanju. Program izhaja iz načela, da je ustavo potrebno varovati, pravice in svoboščine, ki jih zagotavlja, pa narediti za splošno dobroto vseh ljudi. Zaradi tega se morajo vsi Štajerci, ki se zavedajo, da je sedanja ustava dobra podlaga za nadaljnji razvoj družbe, povezati v skupnem boju zoper sovražnike ustave. Dolžnost vsakega patriota je, da odločno nasprotuje vedno glasnejšim zahtevam po zedinjeni Sloveniji in si prizadeva za slogo

<sup>1</sup> V. Melik, Slovensko narodno gibanje za časa taborov, ZČ, letnik XXIII, 1969/1–2, str. 75; osnovna literatura o taborih je zbrana v publikaciji Taborsko gibanje na Slovenskem, Ljubljana 1981, str. 55.

<sup>2</sup> V. Melik, Slovenski tabori, Kronika, XVI. letnik, 1968/2, str. 65.

<sup>3</sup> A. Malle, Tabori na Koroškem, ZČ, letnik 41, 1987/4, str. 605–609.

<sup>4</sup> F. Baš, K zgodovini narodnega življenja na Spodnjem Štajerskem, v: F. Baš, Prispevki k zgodovini severovzhodne Slovenije, Maribor 1989, str. 29.

<sup>5</sup> V. Melik, Slovenski tabori, Kronika, XVI. letnik, 1968/2, str. 74.

<sup>6</sup> Novice, 18. 8. 1869.

med Nemci in Slovenci. Zato naj bi na zborovanju zlasti poudarili dejstvo, »daß die ungetrübte Eintracht zwischen Deutschen und Slovenen im Unterlande das einzige Mittel ist, die geistige und materielle Wohlfahrt des einzelnen, sowie der Gesamtheit zu fördern, daß nur im unermüdlichen gemeinsamen Kampfe gegen die Feinde der Freiheit die Gewähr für die Fortdauer der erworbenen Rechte liegt«.<sup>7</sup>

V smislu navedenega programa je bil dnevni red omenjenih treh zborovanj povsem identičen. Tako v Slovenski Bistrici kot v Celju in Radvanju so spodnještajerski ustavoverci razpravljali o istih političnih vprašanjih (1. Kakšne posledice bi imela ločitev Spodnje Štajerske od Zgornje?, 2. Kakšne nevarnosti nosi v sebi nacionalni prepir in s kakšnimi sredstvi se je treba boriti proti njemu?, 3. Ali je v interesu slovenskega naroda, da je na ljudskih šolah učni jezik nemščina?, 4. Ali je konkordat združljiv s pravno državo? in 5. Ali ne bi bilo potrebno ustanoviti demokratične stranke na Spodnjem Štajerskem?),<sup>8</sup> pri tem pa je bilo sklicevanje na ustavo in napredek ter opozarjanje na nevarnost razpada monarhije, ki da jo v sebi nosi zahteva po dosledni uresničitvi etničnega federalizma, le kulisa za odločen nastop zoper na slovenskih taborih znova afirmirano idejo Zedinjene Slovenije in proti zahtevam po enakopravnosti slovenskega jezika v upravi in šolstvu. Nasproti tema dvema slovenskima zahtevama poudarja nemški liberalizem na Spodnjem Štajerskem nekdanjo slogo med Nemci in Slovenci in štajerski regionalizem, ki dobi v obliki štajercijanstva svojo končno podobo nekoliko kasneje.<sup>9</sup>

Že na prvem ustavovernem zborovanju v Slovenski Bistrici 30. maja 1869, ki se ga je po poročilu okrajnega glavarstva Maribor udeležilo ok. 400 ljudi,<sup>10</sup> po mnenju Slovenskega naroda pa med 500 in 600<sup>11</sup>, je prišla ta usmeritev spodnještajerskih liberalcev do polnega izraza. Ob siceršnjem poudarjanju pomembnosti ustave, pomena njenega nadaljnega razvoja in uveljavljanja ustavnih pravic med širšimi ljudskimi množicami, so namreč vsi govorci brez izjeme (zlasti F. Brandstetter in K. Seidl iz Maribora ter W. Mareck in V. Leitmaier iz Celja) zavračali zahtevo po združitvi slovenskih dežel v neko samoupravno celoto.<sup>12</sup>

Celjski profesor Mareck, ki je imel po mnenju poročevalca v Laibacher Tagblatt najbolj odmeven govor, se je kot mož, ki prihaja iz mesta, kjer so nacionalna nasprotja še posebej močna, že v uvodu zavzel za slogo med Nemci in Slovenci, ki da jo motijo predvsem slovenski nacionalni voditelji. Spodnještajersko kmečko ljudstvo želi živeti v miru in svobodi. Želi si zmanjšanja davkov, razvoja kmetijstva, obrti in industrije, skratka duhovnega in materialnega blagostanja. Želje slovenskega ljudstva so tudi naše želje. Vendar pa so se na čelu umetno ustvarjenega slovenskega nacionalnega gibanja pojavili ljudje, ki imajo povsem drugačne želje kot slovensko ljudstvo. »Wenn wir es nur mit dem slowenischen Volke zu thun hätten, so wäre der Frieden bald hergestellt; denn das Volk selbst ist gutmütig! Wir haben es aber mit Männern zu thun, welche die Bewegung künstlich hervorgerufen haben und unterhalten!« Naši nasprotniki, je poudaril Mareck, stalno zahtevajo enakopravnost Slovencev. Enakopravnost narodnosti je seveda osnovni princip svobodne države, zato lahko rečemo, da so zahteve Slovencev upravičene. Vendar je popolnoma jasno, da je nacionalna enakopravnost v Avstriji že sedaj izvršeno dejstvo, tega pa naši nasprotniki nočejo dojeti. Res je, da se slovenščina v uradih še ni uveljavila v zadostni meri, vendar menim, da bo svobodomiselná vlada naredila vse, da se tudi ta pravična slovenska zahteva uresniči. Kar pa se tiče slovenskega jezika v šolah, je treba povedati naslednje. Vse podeželske šole so slovenske in na nivoju ljudskega šolstva je zahtevam Slovencev ugodeno. V srednjih šolah je postala slovenščina učni predmet že leta 1849 in na večini gimnazij jo poučujejo najmanj dve uri na teden. Ne morem zanikati prihodnosti slovenskemu jeziku. Nasprotno, vesel sem teženj po napredku vsakega naroda. A slovenski jezik je šele na začetku: nima literature in nobenega učnega aparata. Zato bi takojšnja

<sup>7</sup> Štajerski deželni arhiv v Gradcu (ŠDA), Statt. Präs. 5–927 – 1869; Programm der Versammlung von Verfassungstreuen Steiermarks zu Windisch-Feistritz am 30. Mai 1869.

<sup>8</sup> Prav tam; Laibacher Tagblatt, 28. 5. 1869; Slovenski narod, 15. 7. 1869; Laibacher Tagblatt, 23. 7. 1869; Novice, 4. 8. 1869; Laibacher Tagblatt, 2. 9. 1869.

<sup>9</sup> F. Baš, n. d., str. 29.

<sup>10</sup> ŠDA, Statt. Präs. 5–927 – 1869, poročilo okr. glavarstva Maribor z dne 31. 5. 1869. Tudi Novice (2. 6. 1869 in 9. 6. 1869) in Laibacher Tagblatt (2. 6. 1869) navajajo, da se je ustavnega dne v Slovenski Bistrici udeležilo okoli 400 ljudi, od tega pa jih je bilo kar 100 iz Celja.

<sup>11</sup> Slovenski narod, 5. 6. 1869 in 8. 6. 1869. En dan v Slovenski Bistrici.

<sup>12</sup> Potek zborovanja v Slovenski Bistrici z glavnimi tezami govorcev je opisan v Slovenskem narodu (5. 6. 1869 in 8. 6. 1869) in v Laibacher Tagblattu (2. 6. 1869).

vpeljava slovenskega jezika v srednje šole prinesla vrsto negativnih posledic in padec izobrazbenega nivoja. Seveda pa bodo Slovenci lahko zahtevali svoje srednje šole takoj, ko bodo dovolj razvili slovenski jezik. Kar pa se tiče Spodnje Štajerske in programa Zedinjene Slovenije, tukaj pa Slovincem ne more biti dana nobena koncesija.<sup>13</sup>

Dr. Viktor Leitmaier, predsednik celjske Kazine in po mnenju Slovenskega naroda mož, ki je »*bolan, če pri vsakem shodu najmanj sedemkrat ne govori*«,<sup>14</sup> je v slovenščini ponovil Marekove misli, se še posebej zavzel za sodelovanje Nemcev in Slovencev za skupni napredek in opozoril, da jezik ni cilj, temveč sredstvo. Zahtevo po Zedinjeni Sloveniji pa je skupaj z zborovalci zavrnil z odgovorom na retorično vprašanje: »Ali naj Štajerci postanejo Kranjci?«, ki se je seveda glasil: Ne.<sup>15</sup>

Spodnještajerski ustavaki so se na zborovanju v Slovenski Bistrici dogovorili, da bodo v odgovor na tabore tudi sami redno organizirali javna zborovanja na prostem. Na predlog celjskih ustavovercev, ki so se zborovanja v Slovenski Bistrici udeležili korporativno,<sup>16</sup> so sklenili, da bo prvi naslednji ustavni dan v Celju, potrebne organizacijske korake pa so prepustili celjskemu Ustavnemu društvu.

Vodstvo celjskega Ustavnega društva se je za pomoč pri organizaciji zborovanja obrnilo na mestno občino že 6. junija 1869 in občini zagotovilo, da bo društvo v celoti krilo stroške reprezentance. Celjski župan Higersperger pa je 9. julija obvestil štajersko namestništvo, da bo zborovanje spodnještajerskih ustavovercev v Celju 8. avgusta, pri čemer je izrecno poudaril, da bo zborovanje javno.<sup>17</sup>

Celjsko Ustavno društvo je 14. julija izdalo tiskan program in v pripravah na zborovanje navezalo stike z ljubljanskimi ustavoverci. V Ljubljani so v drugi polovici julija ustanovili poseben odbor, ki si je zadal nalogo, organizirati čim večjo udeležbo kranjskih ustavovercev na zborovanju v Celju.<sup>18</sup> Laibacher Tagblatt je v komentarju 27. 7. 1869 opozarjal na pomembnost zborovanja v Celju, češ da gre za dalekosežen političen dogodek, ki nosi v sebi elemente za boljšo prihodnost. Ustavna stranka v Avstriji je namreč dolgo časa živela v letargiji in pričakovala napredka le od vlade, sedaj pa je končno začela prevzemati politično iniciativo v svoje roke. Zato je izredno pomembno, da so Spodnještajerci povabili na zborovanje tudi istomišljenike iz Kranjske, kajti to daje upanje, da lahko kmalu pričakujemo solidarnost ustavovercev iz vseh avstrijskih dežel. Druga pomembna značilnost zborovanja pa leži v dejstvu, da na njem ne bo šlo za demonstracijo zoper Slovence, temveč nasprotno, za poskus vzpostavitve razumevanja in sprave med obema narodoma.

Nekaj dni zatem je bila novica o javnem zborovanju ustavovercev v hrastovem gozdičku blizu Celja že v vseh slovenskih časopisih. Močne reakcije je vzbudilo zlasti hujskaško pisanje graške Tagespost, ki je privedlo tudi do odločitve »savinjskih rodoljubov« o slovenski demonstrativni udeležbi na zborovanju. V Celje naj ne bi šli »*slavit nemškutarsko svečanost, ampak pobrat vrženo jim rokavico*«. <sup>19</sup>

Že 31. julija 1869 je Slovenski narod objavil oklic na slovenske rojake, naj se udeležijo zborovanja v hrastovem gozdičku poleg Celja in na ta način pokažejo nemškutarjem, da so sklepi žalskega tabora še živi.<sup>20</sup> Ta poziv, ki so ga podpisali tudi poslanci dr. Vošnjak, Lipold, dr. Dominkuš in urednik Slovenskega naroda Tomšič, ter namera Slovencev, da zminirajo prvo in tretjo programsko točko zborovanja, je tako prestrašil organizatorje, da so se odpovedali javnemu zborovanju. Slovenska akcija (Laibacher Tagblatt je pisal o političnem terorizmu kleri-

<sup>13</sup> Laibacher Tagblatt, 5. 6. 1869. Eine Stimme aus der Steiermark. (Objavljen je Marekov govor v celoti.)

<sup>14</sup> Slovenski narod, 8. 6. 1869.

<sup>15</sup> Laibacher Tagblatt, 2. 6. 1869; Novice, 9. 6. 1869.

<sup>16</sup> Visoka udeležba ustavovercev iz Celja in zlasti nastop obeh celjskih liberalnih prvakov je sprožila močne odmeve v časopisu. Celjski dopisnik Laibacher Tagblatta (4. 6. 1869) je v opisu zborovanja še posebej izpostavil množično udeležbo članov celjskega Ustavnega društva, dopisnik Slovenskega naroda (8. 6. 1869) pa je predvsem ostro napadel oba glavna celjska govornika. Celjski Slovenci so nameravali na bištriški ustavni dan reagirati z organizacijo velikega tabora v Šmarju pri Jelšah z namenom »nemškutarje prou pred svetom začrniti«. Vendar zaradi ustavovernega zborovanja 8. 8. 1869 v Celju do tega tabora ni prišlo. Na isti dan kot ustavni dan v Celju pa je bil slovenski tabor v Ormožu. (Glej pismo F. Kapusa P. Grasselliju z dne 5. 6. 1869 v: M. Drnovšek, Arhivska zapuščina Petra Grassellija 1842–1933, Ljubljana 1983, str. 129).

<sup>17</sup> ŠDA, Stat. Präs. 5–927 – 1869, dopis celjskega župana Higerspergerja z dne 9. 7. 1869.

<sup>18</sup> Laibacher Tagblatt, 23. 7. 1869.

<sup>19</sup> Slovenski narod, 29. 7. 1869; Grazer Tagespost je 27. 7. 1869 v dopisu iz Savinjske doline objavila vest, da je bilo 25. 7. 1869 v Grižah pri Žalcu zaupno zborovanje slovenskih voditeljev, na katerem so se odločili za množično slovensko udeležbo na ustavnem zborovanju. Vest je povzel Laibacher Tagblatt 30. 7. 1869.

<sup>20</sup> Laibacher Tagblatt je prevedeni slovenski oklic objavil 2. 8. 1869, Novice pa 4. 8. 1869.

kalcev, ki hočejo z znano metodo majorizacije preprečiti zborovanje)<sup>21</sup> jih je najprej prisilila v sklep, da bodo zborovalni prostor zavarovali s ljubljanskimi in celjskimi turnarji in da bo pristop na zborovanje mogoč le s posebnim vabilom, nato pa so (2. avgusta) zborovanje iz hrastovega gozdička prestavili na zaprt samostanski vrt v središču Celja.<sup>22</sup>

Napoved »nemškega tabora sredi slovenske zemlje«, na katerem naj bi se sklepalo o slovenskih nacionalnih zahtevah, je po mnenju celjskega okrajnega glavarja Bratiča, ki je že 31. 7. o poteku dogodkov poročal namestništvu v Gradec,<sup>23</sup> močno okrepila nacionalni prepir v celjski okolici, kar prej ni bilo opazno. Po Bratičevem mnenju pa so za napete razmere odgovorni liberalci in ne Slovenci, saj je bilo takšno slovensko reakcijo pričakovati.

Za razliko od Bratičevega stvarnega opisa politične napetosti, ki se je sprostila ob celjskem ustavovernem zborovanju, je celjski župan Higersperger potek dogodkov opisal povsem drugače.<sup>24</sup> V poročilu štajerskemu namestništvu z dne 4. 8. 1869 je navedel, da si je celjsko Ustavno društvo že od samega začetka prizadevalo, da se na zborovanju zberejo le istomišljeniki. Po objavi programa zborovanja v Celju pa je Slovenski narod začel z agitacijo za množično slovensko udeležbo na zborovanju z namenom, da bi glasovali zoper več točk programa. Pozivi Slovenskega naroda so (bili) uglaseni na to, da se preglasujejo člani ustavne stranke, to pa lahko privede do krvavih ekscesov. Zaradi tega je lastnik hrastovega gozdička obvestil društveno vodstvo, da glede na mogočo škodo ne dovoli zborovanja na svoji zemlji. Vodstvo Ustavnega društva se je zato odločilo, da bo zborovanje v zaprtem samostanskem vrtu sredi mesta, pristop na zborovanje pa bodo dovolili le tistim, ki bodo imeli vstopnico, izdano od društvenega vodstva. (Namesto javnega bo torej društveno zborovanje z enakim dnevnim redom). S tem bodo, je poudaril celjski župan, preprečili možne ekscese, za red in mir na zborovanju pa bo poskrbel osebno.

Istega dne kot župan Higersperger je o teku dogodkov okoli ustavovernega zborovanja v Celju štajerskemu namestništvu spet podrobno poročal okrajni glavar Bratič.<sup>25</sup> V poročilu je zapisal, da so Slovenci napovedali množično udeležbo (najavilo se je že 10 slovenskih govorcev), kar bi pripeljalo do preglasovanja ustavovercev. Zato je organizacijski odbor ustavnega dne v Celju 2. avgusta obvestil javnost, da bo zborovanje v samostanskem vrtu sredi mesta. V tej kritični situaciji, je zapisal Bratič, sem se odpravil k dr. Štefanu Kočevarju, nemu izmed glavnih slovenskih voditeljev in ga prosil, naj poskrbi, da slovensko prebivalstvo ne bi prišlo na zborovanje. Kočevar mi je to rade volje obljubil, tako da menim, da se Slovenci zborovanja v samostanskem vrtu ne bodo udeležili, in da do ekscesov ne bo prišlo. Nedvomno pa je napovedano zborovanje povečalo prepir med narodom.

Po mnenju celjskega okrajnega glavarja je Ustavno društvo naredilo veliko napako, ko je napovedalo »javno« zborovanje, na katerem naj bi se razpravljalo o slovenskem nacionalnem vprašanju. Kajti ljudje iz okolice Celja so Slovenci in bi gotovo nasprotovali nekaterim točkam dnevnega reda. Kasnejše trditve, da je društvo že od vsega začetka nameravalo sklicati le zborovanje za svoje člane oz. zborovanje z omejenim dostopom, pa so v očitnem nasprotju s prijavo zborovanja. Napaka Ustavnega društva je bila tudi v tem, da je program z vabilom poslalo tudi številnim slovenskim občinam, župnikom ter osebam, ki so zapriseženi Slovenci. Vendar, zaključuje Bratič, se Slovenci verjetno shoda ne bodo udeležili, tako da bodo na zborovanju prisotni le člani celjskega Ustavnega društva (društvo šteje več kot 100 članov) in njihovi gostje.

Na posredovanje celjskega okrajnega glavarja je slovenska stran 6. avgusta 1869 naslovila na »slovenske rojake« oklic, naj se ne udeležijo ustavovernega zborovanja v Celju, saj so nemškutarji z umikom v zaprt klosterski vrt pokazali, »da si ni ne upajo s Slovenci narodnjaki

<sup>21</sup> Laibacher Tagblatt, 6. 8. 1869. V uvodniku Verständigung oder Vergewaltigung? je poudarjeno, da bo zborovanje v Celju zborovanje rojenih Štajercev in Kranjcev »pretežno slovenskega rodu« na lastni zemlji in da torej ne gre za »nemške tabore sredi slovenske zemlje«. Res pa je tragično, da je politični terorizem klerikalcev pripeljal tako daleč, »daß dem eingeborenen Slovenen, welcher sich die Freiheit nimmt, einer anderen Meinung zu sein, als der von einigen Geistlichen und deren Freunden proklamirten, der Boden unter den Füßen bestritten wird«.

<sup>22</sup> Slovenski narod, 31. 7. 1869; ŠDA, Stat. Präs. 5–927 – 1869, dopis okr. glavarja Bratiča z dne 31. 7. 1869; dopis celjskega župana Higerspergerja z dne 4. 8. 1869; v prilogi je tiskan letak organizacijskega odbora celjskega ustavnega dne z dne 2. 8. 1869 z naslovom Zum Verfassungstage in Cilli.

<sup>23</sup> ŠDA, Stat. Präs. 5–927 – 1869, dopis okr. glavarja Bratiča z dne 31. 7. 1869.

<sup>24</sup> ŠDA, Stat. Präs. 5–927 – 1869, dopis celjskega župana Higerspergerja z dne 4. 8. 1869.

<sup>25</sup> ŠDA, Stat. Präs. 5–927 – 1869, dopis okr. glavarja Bratiča z dne 4. 8. 1869.

z oči v oči v resen pogovor, v resen duševen boj stopiti«, zato se »sklepi tega omejenega zbora ne bodo tedaj več sklepali v našem imenu, torej nimajo za nas niti veljave niti najmanjše veljavnosti.«<sup>26</sup> Čeprav je oklic slovenskih voditeljev napovedal popoln slovenski bojkot ustavnega dne, ki ga je bilo glede na organiziranost in disciplino v slovenski stranki mogoče tudi pričakovati, je ustavoverna stran videla v zborovanju v Celju še vedno izredno pomemben dogodek, ki bo po mnenju spodnještajerskih ustavovercev končno pokazal, da prijatelji ustave in svobode ne živijo samo po mestih. Laibacher Tagblatt je dan pred zborovanjem v Celju opozarjal, da bo ustavni dan v Celju za kranjske ustavoverce prva priložnost, da se sestanejo z istomišljeniki iz sosednje dežele in pridejo z njimi v neposreden stik. Kranjska liberalna stranka je sicer bila v pisnih stikih s somišljeniki na Štajerskem, vendar se bo šele v Celju prvič srečala z njimi. Po mnenju uvodničarja so zadeve, ki jih bodo obravnavali na zborovanju, izredno pomembne za obe deželi. Vendar je pomembnejše od obravnave perečih vprašanj prav dejstvo, da se bosta lahko liberalni stranki Kranjske in Štajerske tesneje povezali in načrtno in s skupnimi močmi delovali za iste cilje. Če pa bo v Celju dosežena tesna povezava med štajerskimi in kranjskimi ustavoverci, potem lahko pričakujemo tudi navezavo stikov z istomišljeniki na Koroškem in v drugih sosednjih deželah. Kajti skupen nastop pri vseh pomembnih vprašanjih je najboljšo sredstvo za krepitev liberalnih principov in za boj proti nacionalklerikalnim nasprotnikom.<sup>27</sup>

In res. Zborovanja v Celju se je udeležilo precejšnje število kranjskih (predvsem ljubljanskih) ustavovercev z Dragotinom Dežmanom na čelu, seveda pa so prevladovali ustavoverci iz Celja in spodnještajerskih mest in trgov.<sup>28</sup> Zborovanje je otvoril predsednik celjskega Ustavnega društva Lassnigg, ki je ob koncu svojega dolgega napada na nacionalno stranko samozavestno vzkliknil, da ultramontanizem na Štajerskem nikoli ne bo prišel na dnevni red, nato pa so se zvrstili govorniki k posameznim točkam dnevnega reda. O prvi točki: Zakaj bi škodovala ločitev Spodnje Štajerske od Zgornje? so govorili kar štirje govorniki, ki so poudarjali zlasti gospodarske posledice takšne ločitve. Dr. Josef Neckermann iz Celja je slovensko zahtevo po zedinjeni Sloveniji povezal z vprašanjem napredka in vzkliknil: »*Dokler ne umre smisel za pravico, napredek in kulturo, bo Štajerska ostala nerazdeljena*«. Tudi voditelj ljubljanskih ustavovercev, slovenski renegat Dragotin Dežman, je v slovenskem govoru opozarjal zlasti na gospodarske posledice takšne ločitve, pri čemer je poudaril, da je Štajerska veliko bolj bogata od Kranjske in drugih dežel, v katerih živijo Slovenci (npr. Istre), in da samostojna in zedinjena Slovenija ne bi bila sposobna samostojnega gospodarskega življenja. Po Dežmanovem mnenju zedinjena Slovenija ne bi pomenila napredka, kajti izolacija nikoli ne pelje naprej. (Zahteve po slovenski univerzi pa so brezpredmetne zaradi tega, ker Slovenci nimajo učnih pripomočkov niti za srednje šole). Preureditev Avstrije po nacionalnem principu, kot ga v zadnjem času zahtevajo slovenski voditelji, bi pomenila njeno smrt. Zato je edina rešitev sožitje Nemcev in Slovencev pod okriljem ustave.

Podobnih misli je bil prof. Reichel iz Maribora, ki je slovensko zahtevo po Zedinjeni Sloveniji označil kot nepotrebno. Po njegovem mnenju se mora kirurg, preden se loti operacije, najprej prepričati, ali je operacija sploh potrebna. In v slovenskem primeru za takšno operacijo ni potrebe, saj so tudi štajerski Slovenci dobili z ustavo vse pravice. Nacionalni princip, ki ga zastopajo Slovenci, je namreč nova in ekstremna teorija, ki lahko privede le do razpada države.

Tudi dr. Jug iz Lenarta je v slovenskem govoru potrkal na štajersko regionalno zavest zborovalcev, zavrnil možnost, da bi Štajerci enostavno prepustili del svoje dežele neki drugi deželi in se na koncu še posebej goreče zavzel za prijateljstvo med Nemci in Slovenci.

K drugi in tretji točki programa (o škodljivosti nacionalnega prepira in o vlogi slovenskega jezika v šolah) se je prijavilo kar pet govornikov. Najprej je govoril prof. Mareck iz Celja, ki je v filozofskem uvodu poudaril, da ima vsako obdobje svoj poseben značaj in da je za sedanjí čas značilna težnja k pravici do samoodločbe in po svobodi. Te ideje bodo na koncu morale

<sup>26</sup> Slovenski narod, 6. 8. 1869, 7. 8. 1869.

<sup>27</sup> Laibacher Tagblatt, 7. 8. 1869.

<sup>28</sup> Laibacher Tagblatt (9. 8. 1869) govori o 3000 glavi množici, med katerimi da je bilo precej slovenskih kmetov; Slovenski narod (10. 8. 1869) pa pravi, da je bilo v Celju le 400 zborovalcev, od tega 200 iz Celja. Govore je Laibacher Tagblatt objavil v nadaljevanjih: 10. 8. 1869, 11. 8. 1869, 12. 8. 1869.

tudi zmagati, vendar je do končne zmage še zelo daleč. Sredstvo za preseganje nacionalnega boja, ki onemogoča hitrejšo uresničevanje zastavljenih ciljev, pa je po njegovem mnenju izobrazba, kajti na izobrazbi bodo padli vsi posebni interesi. Mesta in trgi so ustavoverni prav zato, ker je tam več izobrazbe in je Slovincem nemška kultura najbližja. Zato bi po njegovem mnenju morali na podeželju ustanavljati društva za povzdigo izobraževanja in se trdno držati ustave. Drugi govornik, notar Högelsberger iz Ljutomera, je celo predlagal spravo nemških ustavovercev s slovenskimi liberal-nacionalci, nikakor pa seveda ne s klerikal-nacionalci. Po njegovem mnenju bi se ustavoverci morali zavzeti za uvedbo slovenskih vzporednic na srednjih šolah, s čimer bi pokazali voljo za spravo in preprečili nacionalni spor.

Povsem drugačnega mnenja v tem vprašanju je bil prof. Anton Fichna iz Celja, ki je poudaril, da je jezik kot izobraževalno sredstvo izrednega pomena, vendar je le sredstvo za doseg določenega namena in ne namen sam. Enako je razmišljal vinski trgovec Wretzl iz Maribora, ki je javno izjavil, da je Slovenec, da pa se zaveda pomena znanja nemškega jezika, ki bi se ga morali Slovenci učiti že v ljudskih šolah. Prof. Einfeld iz Gradca pa je v svoje zavračanje enakopravnosti slovenskega jezika (nedokončanega idioma) v šolah vnesel še nek povsem nov element, saj je namignil, da bi to pomenilo prvi korak k »ruski stopi«.

O konkordatu sta govorila le dva govorca. Konrad Seidl iz Maribora je poudaril, da pomeni decembrska ustava iz leta 1867 velik korak naprej, da pa je konkordat ovira za nadaljnji razvoj. Konkordat je namreč v nasprotju z ustavo in četudi je v glavnem delu že ukinjen, bi ga morali ukiniti kot celoto. Po Seidlovem mnenju bi morali ukiniti tudi samostane in samostanske redove, zato je na koncu zavpil: »Proč s konkordatom, proč s samostanskim gospodstvom, proč . . . z menihi in nunami!« Baron Hammer-Purgstall pa je v nekoliko zmernejšem govoru opozoril, da so zagovorniki konkordata istočasno nasprotniki ustave, in dodal, da tudi ustavoverci ljubijo katoliško vero, kot jo je učil Kristus, nikakor pa ne tako, kot jo interpretira cerkev v strankarske namene.

Tudi k zadnji točki dnevnega reda o potrebi ustanovitve demokratične stranke sta se priglasila le dva govorca. Najprej se je za ustanovitev enotne stranke, ki naj kontrolira vlado, zavzel mariborski prvak Brandstetter (*Die Bildung einer Partei ist nothwendig, welche jeden Schritt der Regierung mit Ja oder Nein begleitet*), ki pa je glavni del svojega govora namenil ostrim kritikam celjskega okrajnega glavarja, češ da je z žigom opremil poziv nacionalne stranke, naj se Slovenci zborovanja ne udeležijo, in ga posredoval vsem občinskim predstojništvom v celjskem okraju, s čimer se je izkazal za nasprotnika ustave. Bolj pa se je zadnje točke dnevnega reda držal Franz Wiesthaler iz Maribora, ki je poudaril, da sta dneva v Slovenski Bistrici in v Celju častna dneva Ljudske stranke in da bi morali organizirati še deželno zborovanje v Gradcu. Na njem bi morali specificirati osnovne programske zahteve nove demokratične stranke: pravo ljudsko predstavništvo, neomejeno društveno pravo, ukinitve samostanov in samostanskih redov, izgon jezuitov, ki niso avstrijski državljani, neomejena tiskovna svoboda in ljudska vojska. Wiesthaler, ki je na koncu vzkliknil: »Organizacija je sila«, je prav tako kot njegovi predhodniki doživel buren aplavz.

Iz poročila celjskega okrajnega glavarja Bratiča z dne 10. avgusta 1869 je razvidno, da se je zelo aganziral pri umirjanju napetega položaja.<sup>29</sup> Že 5. avgusta je stopil v stik z urednikom Slovenskega naroda Tomšičem, ki mu je obljubil, da Slovenski narod ne bo več deloval v smeri nacionalnega prepira, na njegovo posredovanje pa so slovenski voditelji pozvali rojake, naj ne hodijo v Celje. Tomšič mu je obljubil, da bo Slovenski narod takoj natisnil poziv, naj ljudje ne hodijo na zborovanje. Ta poziv je prišel iz tiskarne že 6. avgusta ob 6. uri zjutraj in osebno sem ga, pravi Bratič, razposlal po občinah, saj sem se zavedal, da je oklic najboljše sredstvo, da zadri Slovence. Seveda pa sem storil tudi vse potrebne korake za zavarovanje zborovanja.

Samo zborovanje je potekalo takole. Na poziv celjskega Ustavnega društva je bilo veliko hiš okrašenih z nemškimi, štajerskimi, a tudi z rdeče-belimi in črnožoltimi zastavami. Nekatere hiše so bile okrašene tudi s cvetjem in venci. Sam svoje hiše nisem okrasil, ker bi lahko to izgledalo pristransko.

Ob devetih zjutraj mi je namestnik sporočil, da v Celje ni prišlo večje število Slovencev, medtem ko se okoliško podeželsko prebivalstvo kot ponavadi vrača od maše domov. Kmalu

<sup>29</sup> SDA, Statt. Präs. 5–927 – 1869, dopis okr. glavarja Bratiča z dne 10. 8. 1869.

zatem so začeli v Celje prihajati gostje z različnimi vlaki. Iz Ljubljane jih je bilo okoli 50, iz Maribora, Ptuja in Gradca okoli 150–200, iz Celja in okolice pa približno 200 udeležencev. Ob 11.30 je odšla povorka z udeleženci od Kazine po Graški, Gosposki in Poštni ulici v samostanski vrt sredi mesta. V tej povorki je bilo med 600 in 700 ljudi. Pristop na zborovanje je bil mogoč le s posebno vstopnico, proti koncu zborovanja pa je bil vstop prost in tudi glasovali so lahko vsi.

Sam, je poudaril celjski okrajni glavar, se zborovanja nisem udeležil, zvedel pa sem, da je načelnik celjskega Ustavnega društva Anton Lassnigg otvoril zborovanje v dolgem govoru, ki je bil naperjen zoper nasprotno stranko. Pri peti točki zborovanja je F. Brandstetter iz Maribora napadel celjsko okrajno glavarstvo in ga obtožil, da nasprotuje ustavi, ker je opozarjalo prebivalstvo, naj se zborovanja ne udeleži. Brandstetter je izjavil, da bi drugače prišlo na zborovanje veliko več ljudi, tudi Slovencev, ki si prizadevajo za ustavo. Kaj je na takšno Brandstetterjevo izvajanje odgovoril mestni župan, je zapisal v poročilu Bratič, mi ni znano. Prav tako ne vem, ali je ukrepal zoper lastnika žage in furnirnice Bütnerja, ki je poleg nemške in štajerske zastave izobesil na svoji hiši še prusko zastavo. Dr. Neckermann iz Celja je celo izjavil, da bi morala biti jaz in okr. komisar Muršec odstranjena z zborovanja, če bi se pojavila na njem.

Skratka, je poročilo sklenil celjski okrajni glavar Bratič, tudi opisano zborovanje ni bilo društveno zborovanje, temveč je imel nanj pristop vsak. Na srečo ni prišlo do ekscesov, saj sem ob sodelovanju z nasprotno stranko storil vse, da jih preprečim. V zahvalo sem bil nagrajen z očitkom na odprti sceni, da sem sovražnik ustave. Torej lahko pričakujem, da me bodo celjski ustavoverci, ki obvladujejo mesto, v kratkem označili za sovražnika vlade ali za ultra Slovence, čeprav je moja osnovna naloga, da preprečim nacionalne prepire. Na koncu, je zapisal Bratič, pa je treba povedati še to, da je prof. Wenzel Mareck na zborovanju izjavil: »Za Štajersko ne obstoji nobena druga rešitev, kot priključitev k Nemčiji«.

Zaradi Bratičevega poročila je štajersko namestništvo zahtevalo podroben opis dogajanja tudi od celjskega župana Hiegerspergerja, ki se seveda (v poročilu z dne 25. avgusta 1869)<sup>30</sup> potek zborovanja opisal povsem drugače. Po njegovem mnenju je bilo na začetku zborovanja (opoldan) v samostanskem vrtu zbranih med 1800 in 2000 oseb: poleg članov celjskega Ustavnega društva in povabljenih gostov iz cele Štajerske tudi kakšnih 500 kmetov iz celjske okolice ter okoli 120 oseb iz Ljubljane, Zagorja in od drugod. V teku zborovanja (ob 14. uri) se je število prisotnih povzpelo na več kot 3000 oseb. Med udeleženci, je zapisal Hiegersperger, sem opazil celo neko kmečko ženo, ki je prišla na zborovanje namesto svojega moža, ker se sam zborovanja ni mogel udeležiti. Seveda so med zborovanjem ljudje prihajali in odhajali, glavnina, kakšnih 2500 oseb, pa je ves čas pazljivo sledila dogajanju.

Na zborovanju, je poudaril celjski župan, sta vladala red in mir in tudi kmetje so se vzorno obnašali. Vse programske zahteve so navzoči soglasno sprejeli. Govorilo se je v nemškem in v slovenskem jeziku. Hiše v mestu so bile okrašene z avstrijskimi, nemškimi in štajerskimi zastavami. Ena hiša je bila okrašena z ogrsko zastavo, ena z italijansko in ena s prusko. V prvi živi nek trgovec z železom, po rodu Madžar, v drugi italijanski lesni trgovec in v tretji lesni trgovec, rojen Prus. Vsi trije so že dolgo časa v Celju in s temi zastavami niso hoteli izraziti drugega kot to, da so tudi sami prijatelji ustave.

Na zborovanje je prišlo okoli 500 ljudi s podeželja in tudi oni so glasovali za programske točke. S tem so pokazali, da pristaši ustave ne živijo le v mestih in trgih, temveč tudi na deželi. To so ljudje, ki se borijo za napredek in so proti delitvi Štajerske, ki so za bratstvo med Nemci in Slovenci na Štajerskem. Tako so se lahko Slovenci prepričali, da jim ustavna stranka, ki ima večino v mestih in trgih, ni nasprotna, temveč se tudi sama bori za njihov duhovni in materialni razvoj. Seveda pa poskušajo sedaj slovenski listi zmanjšati število (slovenskih) udeležencev na minimum.

Kar se tiče Brandstetterjevega napada na okrajnega glavarja Bratiča, je poudaril Hiegersperger, sem ga razumel v smislu kritike Bratičeve dejavnosti v dneh pred zborovanjem, ko je razposlal na občinska predstojništva navodila, naj delujejo v smeri preprečitve udeležbe. Omeniti je, da je ultranacionalne in ultraklerikalne tendence zastopajoči list izdal proglas na

<sup>30</sup> ŠDA, Statt. Präs. 5–927 – 1869, dopis celjskega župana Hiegerspergerja z dne 25. 8. 1869.

Slovence, v katerem jih je pozval, naj ne hodijo na zborovanje. Ta proglas je podpisal in z žigom opremil tudi celjski okrajni glavar. To pa je, je zapisal mestni župan, izrazito strankarsko obnašanje, kajti naloga okrajnega glavarja ni, da bi na takšen ali podoben način vplival na volilce. Iz njegovega postopanja bi se utegnilo namreč komu zdeti, da celo vlada ni naklonjena ustavni stranki. Ko pa sem Brandstetterju razložil, je na koncu poročila poudaril župan, da leže vzroki za ta proglas tudi v strahu pred prevelikim dotokom ljudi iz podeželja ter pred nacionalnimi ekscesi, je Brandstetter mojo razlago akceptiral.

Vse kaže, da štajersko namestništvo ni bilo zadovoljno z razlago celjskega župana, zato je zahtevalo od celjskega okrajnega glavarja Bratiča novo poročilo. Ta je v dolgem zapisu 30. avgusta 1869 poskušal izpodbiti vse navedbe celjskega župana.<sup>31</sup> Že v uvodu je poudaril, da se v politično nacionalnih zadevah in prepirih nikoli ni obračal v nobeno stran (in se tudi sedaj ne), temveč je vedno bil izrazito nepristranski. Najvišji princip, ki me vodi pri delu, je zapisal Bratič, pa je ohranitev reda in miru.

Celjsko Ustavno društvo, ki šteje le nekaj več kot 100 članov, si očitno zamišlja, da so samo člani društva prijatelji ustave, vsi ostali (ki niso njegovi člani), pa so njeni sovražniki. Vendar se postavlja vprašanje, je poudaril Bratič, kakšni so kriteriji, po katerih lahko spoznamo sovražnika ustave? Ali je lahko sovražnik ustave tudi nacionalna opozicija, ki prav tako stoji na tleh državnih temeljnih zakonov? Po mojem mnenju ne.

Če si pogledamo delovanje Ustavnega društva, je zapisal Bratič, najdemo v njem precej zanimivih dejstev. To društvo namreč samo ni sposobno ločiti prijatelje od sovražnikov. V zvezi s tem je značilno, da so plakate, vabila in program ustavnega dne pošiljali tudi ljudem, ki očitno pripadajo nasprotni stranki. Tako so pred zborovanjem npr. dali Karlu Jagodiču iz Šmarij pri Jelšah 3 plakate, 15 vabil in 30 tiskanih programov zborovanja, enako število propagandnega materiala pa so izročili Antonu Žagarju iz Žalca. Pri tem so lahko jasno vedeli, da sta oba omenjena moža člana nasprotne stranke.

Celjski župan govori tudi o veliki udeležbi Celjanov na zborovanju. Vendar njegove številke ne morejo držati, ker so se zborovanja udeležili le redki Slovenci. Na zborovanju so bili le vsi člani celjskega Ustavnega društva (114 oseb), kar seveda ni veliko število.<sup>32</sup> Ustavno društvo namreč pod plaščem ustavovernosti zastopa nemška nacionalna stališča, zato ima tudi veliko nasprotnikov.

Če se bo celjsko Ustavno društvo, je nadalje poudaril Bratič, ukvarjalo le z nacionalnim vprašanjem, ne bo imelo veliko pristašev. Kajti, dokler si bo Ustavno društvo dovoljevalo, da bo na javnih zborovanjih obravnavalo slovensko nacionalno vprašanje in si pri tem za kraj zborovanja izbralo še mesto, kjer bodo Nemci v manjšini, potem bi morali biti Slovenci slepi, če ne bi šli na zborovanje, ali če ne bi videli, da gre le za pesek v oči s strani izzivačev.

Oklic slovenskih voditeljev z dne 31. julija 1869 pa jasno kaže, da dobro poznajo položaj. Glede na disciplino v tej stranki bi na zborovanje gotovo prišlo 8 do 10 tisoč Slovencev, ne samo iz Štajerske, temveč tudi iz Kranjske. Pri takšni množici ljudi bi bilo težko ohraniti mir. Nazadnje bi na zborovanju »večina« postala »manjšina« brez prave možnosti za odpor. Da Ustavno društvo na takšen razplet dogodkov ni niti pomislilo, kaže tudi njegov oklic z dne 2. avgusta 1869, iz katerega jasno izhaja, da ne razume, kaj je javno zborovanje. Po mojem mnenju, je še enkrat poudaril okrajni glavar, bi v Celju zagotovo prišlo do izgredov, saj sta se dva pripadnika nasprotujočih si strank že pred zborovanjem pripravljala na spopad, njuni tovariši pa bi jima gotovo pomagali. To pa je bila seveda že nevarna situacija, zaradi katere sem tudi posegel v tok dogajanja.

Očitajo mi, je na koncu zapisal Bratič, da sem poskrbel za distribucijo slovenskega poziva, ki ga je natisnil Slovenski narod, ne pa tudi za distribucijo oklica ustavovercev, kar naj bi bil dokaz, da sem odkrit nasprotnik ustavoverne stranke in ustave. V odgovor na ta očitek lahko navedem le to, da v danem trenutku nisem smel prilivati olja na ogenj, temveč sem moral gasiti. Prav tako je imelo Ustavno društvo na razpolago dva polna dneva, da bi razposlalo svoj oklic. Distribucijo slovenskega poziva pa sem izvedel v težkem trenutku. Zdelo se

<sup>31</sup> ŠDA, Statt. Präs. 5–927 – 1869, dopis okr. glavarja Bratiča z dne 30. 8. 1869.

<sup>32</sup> Po poročilu v Laibacher Tagblatt (12. 1. 1869) je imelo celjsko Ustavno društvo na začetku leta 1869 132 članov, od tega 20 iz celjske okolice. Zato je verjetno Bratičeva navedba točna.



mi je, da je to edino in najmanj škodljivo sredstvo za preprečitev ekscesov. Res je bil na slovenskem oklicu tudi napis: »*Živila Slovenija*«. Ta napis sem pustil zato, ker sem vedel, da lahko Slovence le to odvrne od zborovanja, enako kot prepriča Nemce le geslo: »*Hoch ein einiges Deutschland*«. Seveda pa to nikakor ne pomeni, da sem deloval v korist slovenske stranke in proti ustavi.

S tem poročilom se konča intenzivna korespondenca med celjskim okrajnim glavarjem ter štajerskim namestništvom, ki nam nudi vpogled v zakulisje celjskega ustavnega dne. Vendar tudi iz nje ne moremo natančno ugotoviti resnične udeležbe na zborovanju, saj poskuša slovenska stran udeležbo zmanjšati na minimum (Slovenski narod govori le o 400 udeležencih),<sup>33</sup> medtem ko poskuša liberalna stran (kar je razvidno tudi iz poročila celjskega župana Hiegerspergerja) to število seveda nekoliko povečati, in, kar je še posebej pomembno, dokazati, da se je udeležilo zborovanja veliko število slovenskih kmetov in delavcev.<sup>34</sup> Kljub nasprotujočim si poročilom lahko z gotovostjo trdimo, da je bilo celjsko zborovanje bolj obiskano, kot poroča večina slovenskega tiska (blizu resnice je verjetno Triglav, ki piše o 1500 udeležencih)<sup>35</sup> in da so se ga res udeležili tudi slovenski kmetje in delavci iz Celja in Zagorja, ne glede na to, ali so morali priti »na silo« ali so prišli iz lastnega prepričanja.<sup>36</sup> Seveda pa je bilo to vse premalo, da bi se dosegla sprava med ustavoverci in slovenskim narodom brez narodnih voditeljev, kot je zapisal v komentarju zborovanja Triglav, kajti Ljudska stranka, ki bi jo želeli ustanoviti ustavoverci, mora imeti za seboj ljudi in ji sprave z ljudstvom ni treba sklepati šele na zborovanjih.<sup>37</sup>

Čeprav je celjski ustavni dan jasno pokazal, da kakršenkoli program, »ki nasprotuje resolucijam, ki jih je večina slovenskega naroda na taborih naših sklenila, nima prostora na zemlji slovenski«<sup>38</sup> in da so prav takšni ustavni dnevi najboljši »poveličevalci velikanskih taborov naših«,<sup>39</sup> se je spodnještajerska ustavoverna stranka odločila za nadaljevanje ustavnega gibanja. Konec avgusta je izšel programski proglas, ki je za 5. septembra napovedoval novo zborovanje spodnještajerskih ustavovercev v mali kmečki občini Radvanje.<sup>40</sup> Medtem ko je bil dnevni red zborovanja enak kot v Slovenski Bistrici in Celju, je bila opazna novost tretjega ustavnega dne v izbiri kraja zborovanja. Vzroke za organizacijo zborovanja v občini Radvanje in ne v Mariboru je dva dni pred zborovanjem v časopisu pojasnil načelnik mariborskega Naprednega društva F. Brandstetter, češ da sklep o zborovanju v Radvanju nikakor ne izhaja iz strahu, da bi bilo zborovanje v Mariboru preslabo obiskano, kot poudarja slovenska nacionalna stranka, temveč zaradi trditev iste stranke, da so bili na obeh ustavnih dnevih prisotni samo nemški meščani, ne pa tudi slovenski kmetje. Laži slovenske stranke po njegovem mnenju demantira že oklic pripravljalnega odbora radvanjskega ustavnega dne, ki ga je podpisalo kar 215 ustavovercev iz podeželskih občin (v glavnem občinskih odbornikov). Da obstoji polna harmonija med mestom (Mariborom) in podeželjem pa se bo seveda pokazalo na zborovanju samem.<sup>41</sup>

Zborovanje v Radvanju je imelo enak potek kot ustavna dneva v Slovenski Bistrici in v Celju, pri čemer skopa časopisna poročila govorijo le o tem, da so bile vse resolucije sprejete soglasno in da so zborovalci sklenili ustanoviti liberalno usmerjen list v slovenskem jeziku.<sup>42</sup> Nemško časopisje še posebej izpostavlja visoko udeležbo slovenskega kmečkega prebivalstva iz podeželskih občin mariborske okolice, ki da je tvorilo večino 6000 glave množice zborovalcev. Vendar je tudi približno udeležbo na zborovanju v Radvanju na podlagi pičlih poročil težko ugotoviti. Mariborski okrajni glavar enako kot Laibacher Tagblatt navaja številko 6000

<sup>33</sup> Slovenski narod, 10. 8. 1869.

<sup>34</sup> Laibacher Tagblatt je 9. 8. 1869 zapisal, da je velika udeležba kmetov pokazala, da bodo kmalu zapustili načelo voditeljev: »*Folget uns durch Dick und Dünn*«.

<sup>35</sup> Triglav, 17. 8. 1869. (To je po mojem mnenju tudi največje možno število ljudi, ki bi sploh lahko prisostvovali zborovanju v zaprtem samostanskem vrtu.)

<sup>36</sup> Triglav (17. 8. 1869) poroča, da v Celju na zborovanju nikakor ni bilo kmetov. Prisotnih je bilo le okoli 80 delavcev, zaposlenih pri podjetju Schmid v Celju in 34 delavcev iz Zagorja, ki so morali v Celje na komando direktorja Langerja. Tudi Novice (11. 8. 1869) poročajo, da so na zborovanje pripeljali le »en voz delavcev iz bližnje tvornice in en voz delavcev iz kranjskega Zagorja, ki so v tej igri predstavljali Slovence«, da pa na splošno Slovencev na zborovanje ni bilo.

<sup>37</sup> Triglav, 10. 8. 1869.

<sup>38</sup> Novice, 11. 8. 1869.

<sup>39</sup> Novice, 18. 8. 1869.

<sup>40</sup> Laibacher Tagblatt, 2. 9. 1869.

<sup>41</sup> Laibacher Tagblatt, 3. 9. 1869.

<sup>42</sup> Laibacher Tagblatt, 6. 9. 1869; Novice, 8. 9. 1869.

udeležencev,<sup>43</sup> v telegramske poročilu v Novicah pa je hudomušno zapisano, da se je ustavnega dne v Radvanju udeležilo kar »600.000 liberalcev«.<sup>44</sup>

Če zanemarimo zabavljiv navedek Novic, moremo vseeno podvomiti o visoki udeležbi, kot jo poskuša dokazovati nemška stran. Laibacher Tagblatt nekaj dni po radvanjskem zborovanju sicer zapiše, da so trije ustavni dnevi končno pokazali, da nacional- klerikalna agitacija, ki je bila od vsega začetka najmočnejša na Štajerskem, ni dosegla resničnih uspehov in da bodo tudi naslednji ustavni dnevi dokazali, da je južna Štajerska izgubljena dežela za politizirajoči kler,<sup>45</sup> vendar do novih ustavovernih zborovanj ne pride. Misel o množičnih ustavovernih zborovanjih sicer še nekaj časa živi, in na sestanku ljubljanskega Konstitucionalnega društva 13. septembra 1869 celo Dežman izrazi upanje, da bi se lahko začela takšna zborovanja kmalu prirejati tudi na Kranjskem.<sup>46</sup> Vendar je zborovanje v Radvanju definitivno zadnji poskus ustavovercev, da bi dosegli množično podporo slovenskega naroda za svoje politične cilje. Nemški tabori sredi slovenske zemlje tako dožive popoln polom. Jasno se pokaže, da »milo nebo nima strehe za takšne sklepe, ki izvirajo od stranke, ki nima srca za potrebe naroda slovenskega in nima čutja za pravice njegove«.<sup>47</sup>

<sup>43</sup> Laibacher Tagblatt, 6. 9. 1869; ŠDA, Statt. Präs. 5–927 – 1869.

<sup>44</sup> Novice, 8. 9. 1869.

<sup>45</sup> Laibacher Tagblatt, 10. 9. 1869.

<sup>46</sup> Laibacher Tagblatt, 14. 9. 1869.

<sup>47</sup> Novice, 11. 8. 1869.

## Zusammenfassung

### VERFASSUNGSTAGE DER DEUTSCHEN IN SLOWENIEN (1869)

Janez Cvirn

Die slowenischen *Tabori*, die eine Art Plebiszit der slowenischen Bevölkerung in Kärnten, Küstenland, Steiermark und Krain waren mit dem Ziel, sich zu einer einzigen politischen Körperschaft zu vereinen, lösten beim Deutschtum in den slowenischen Landen heftige Reaktionen aus, besonders in der Untersteiermark, wo die slowenische nationale Bewegung am radikalsten war. Den entschieden nationalen Forderungen der *Tabori* versuchten die Deutschen durch Verteidigung der Verfassung und Hinweis auf die Folgen nationaler Zwietracht entgegenzuwirken, taktisch aber bedienten sie sich der gleichen Waffen wie die Gegenseite. Gegen die Vertrauensbekundungen für die slowenischen Abgeordneten, die für Vereinigte Slowenien eintraten, wurden als Gegengewicht Mißtrauenserklärungen organisiert, als Antwort auf die slowenischen *Tabori* veranstalteten die Deutschen Gegenversammlungen, die auch Verfassungstage genannt wurden.

Während die slowenische Nationalbewegung in den Jahren 1868–1871 18 *Tabori* mit einer überwältigenden Beteiligung seitens der slowenischen Bevölkerung veranstaltete, gelang es den untersteirischen Verfassungstreuen, die im Marburger Fortschrittsverein und im Cillier Verfassungsverein politisch organisiert waren, nur drei Verfassungstage durchzuführen: am 30. 5. 1869 in Windischfeistritz/Slov. Bistrica am 8. 8. 1869 in Cilli/Celje und am 5. 9. 1869 in Rothwein/Radvanje bei Maribor. Hier versuchten sie – unter Hervorhebung der Bedeutung der Verfassung und einer Erweiterung der verfassungsmäßigen Rechte im liberalen Sinne (Forderung nach enggültiger Aufhebung des Konkordats und nach Gründung einer demokratischen Volkspartei) – vor allem aber die auf den *Tabori* wiederholt bekräftigte Idee des Vereinigten Sloweniens und die Forderung nach einer größeren Rolle der slowenischen Sprache in Volks- und Mittelschulen zunichte zu machen. Gegen diese beiden slowenischen Forderungen beschwört der deutsche Liberalismus in der Untersteiermark den steirischen Regionalismus und die ehemalige Eintracht zwischen Deutschen und Slowenen, die »das einzige Mittel sei, die geistige und materielle Wohlfahrt des einzelnen, sowie der Gesamtheit zu fördern«.

Die deutschen Verfassungstage blieben, was das Echo und die Beteiligung betrifft, weit hinter den slowenischen *Tabori* zurück. Bereits auf dem zweiten Verfassungstag in Celje, an dem sich auch die Mitglieder des Laibacher Konstitutionellen Vereins mit Karl Deschmann an der Spitze beteiligte, zeigte sich, daß die deutsche verfassungstreue Partei in der Untersteiermark keine breitere gesellschaftliche Unterstützung genoß. Aufgrund der Ankündigung einer massenhaften slowenischen Beteiligung und der Gefahr, die Slowenen würden die wichtigsten Punkte der Resolution unterminieren, waren die Veranstalter nämlich gezwungen, die angekündigte Versammlung unter freiem Himmel zu einer gewöhnlichen Vereinsversammlung mit begrenzter Teilnahme umzuwandeln. Nach der Versammlung in Radvanje, an der den Bereichten in der deutschen Presse nach, auch eine große Anzahl slowenischer Bauern aus der Umgebung von Maribor teilgenommen haben soll, hörte die untersteirische verfassungstreue Partei endgültig auf, Versammlungen zu veranstalten. Die deutschen *Tabori* mitten im slowenischen Land – wie die Verfassungstage in der slowenischen Presse genannt wurden – erfuhren eine totale Niederlage und bestätigten indirekt die Kraft der slowenischen Nationalbewegung.

Na sedežu Zveze zgodovinskih društev Slovenije (oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, SLO-61000 Ljubljana, Aškerčeva 12/I, telefon (061) 332-611, int. 210) lahko naročite še nekaj letnikov predhodnika »Zgodovinskega časopisa« – revije »**Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo**«. V Glasniku je objavljena vrsta razprav, ki so še danes ohranile svojo znanstveno vrednost. Vsem ljubiteljem zgodovinskega branja, posebej pa še raziskovalcem naše zgodovine zato priporočamo, da si omislijo komplet dostopnih števil »Glasnika Muzejskega društva za Slovenijo« (GMDS).

Cene so razprodajne in so za posamezne številke naslednje:

|                                          |                                          |
|------------------------------------------|------------------------------------------|
| GMDS 1/1919-20 – <b>30 SLT</b>           | GMDS 16/1935, št. 3–4 – <b>razprodan</b> |
| GMDS 2-3/1921-22 – <b>razprodan</b>      | GMDS 17/1936 – <b>razprodan</b>          |
| GMDS 4-6/1923-25 – <b>30 SLT</b>         | GMDS 18/1937, št. 1-2 – <b>razprodan</b> |
| GMDS 7-8/1926-27 – <b>36 SLT</b>         | GMDS 18/1937, št. 3-4 – <b>razprodan</b> |
| GMDS 9/1928 – <b>razprodan</b>           | GMDS 19/1938, št. 1-2 – <b>razprodan</b> |
| GMDS 10/1929 – <b>razprodan</b>          | GMDS 19/1938, št. 3-4 – <b>razprodan</b> |
| GMDS 11/1930 – <b>razprodan</b>          | GMDS 20/1939 – <b>razprodan</b>          |
| GMDS 12/1931 – <b>razprodan</b>          | GMDS 21/1940 – <b>razprodan</b>          |
| GMDS 13/1932 – <b>razprodan</b>          | GMDS 22/1941, št. 1-2 – <b>razprodan</b> |
| GMDS 14/1933 – <b>razprodan</b>          | GMDS 22/1941, št. 3-4 – <b>36 SLT</b>    |
| GMDS 15/1934 – <b>razprodan</b>          | GMDS 23/1942 – <b>razprodan</b>          |
| GMDS 16/1935, št. 1-2 – <b>razprodan</b> | GMDS 24/1943 – <b>240 SLT</b>            |
|                                          | GMDS 25-26/1944-45 – <b>36 SLT</b>       |

Kazalo k zgodovinskim publikacijam Muzejskega društva za Slovenijo velja 60 tolarjev.

Člani slovenskih zgodovinskih in muzejskih društev imajo na navedene cene 25-odstotni popust, študentje pa 50-odstotni popust. Za nakup kompleta GMDS odobravamo poseben popust. Za naročila iz tujine zaračunamo 60-odstotni pribitek in dejanske poštno stroške.

## **ZBIRKA ZGODOVINSKEGA ČASOPISA**

Na upravi Zgodovinskega časopisa (SLO-61000 Ljubljana, Aškerčeva 12, tel. 061/150-001, int. 210) lahko naročite naslednje zvezke knjižne zbirke ZČ:

1. **Edvard Kardelj-Sperans in slovensko zgodovinopisje.** Ljubljana 1980, 44 strani. — **112 SLT**

Zbornik objavlja predvsem gradivo z izrednega občnega zbora Zgodovinskega društva za Slovenijo (2. marca 1979) ob štiridesetletnici izida knjige Edvarda Kardelja-Speransa »Razvoj slovenskega narodnega vprašanja«.

2. **Franc Šebjanič: Šolnik in domoljub Adam Farkaš (1730–1786).** Ljubljana 1982, 24 strani. — **72 SLT**

Razprava o doslej skoraj nepoznanem zaslužnem prekmurskem protestantskem učejaku in rektorju šopronskega liceja.

3. **Zgodovina denarstva in bančništva na Slovenskem.** Posvetovanje ob štiridesetletnici Denarnega zavoda Slovenije, Ljubljana, 11. in 12. decembra 1984. Ljubljana 1987, 134 strani. — **240 SLT**

Zbornik objavlja 15 razprav o denarstvu, bančništvu, zaslužkih, cenah in življenjskih stroških na Slovenskem od antike do obdobja po drugi svetovni vojni.

4. **Dušan Kos: Bela krajina v poznem srednjem veku.** Ljubljana 1987, 76 strani. — **168 SLT**

Razprava o srednjeveški zgodovini Bele krajine (politične, upravne, cerkvene razmere, plemstvo, gospodstva, mesta, agrarna kolonizacija).

5. **Janez Cvirn: Boj za Celje. Politična orientacija celjskega nemštva 1861–1907.** Ljubljana 1988, 88 strani. — **192 SLT**

Na podlagi nemških virov je avtor prikazal postopen prehod celjskih Nemcev od liberalne, v nacionalnem oziru manj napadalne politike do narodnostnega radikalizma, vsenemštva, antisemitizma in poudarjanja superiornosti arijske rase, ki so prevladali v desetletju pred 1. svetovno vojno.

6. **Predrag Belić: Prva tri desetletja jezuitov in Slovenci (1546–1569).** Ljubljana 1989, 40 strani. — **108 SLT**

Predvsem na podlagi korespondence škofa Textorja z Ignacijem Lojolskim so prikazane cerkvene razmere v Sloveniji, Textorjeva prizadevanja, da bi jezuit postal ljubljanski ali tržaški škof ter filoprotestantsko razpoloženje slovenskih študentov teologije v Rimu.

7. **Marta Verginella: Družina v Dolini pri Trstu v 19. stoletju.** Ljubljana — Trst 1990, 36 strani. — **96 SLT**

Večplasten vpogled v družinsko življenje vaše skupnosti, tipologija družin in poročnih zvez ter spremembe zaradi bližine mesta Trsta.

8. **Rajko Bratož: Vpliv oglejske cerkve na vzhodnoalpski in predalpski prostor od 4. do 8. stoletja.** Ljubljana 1990, 72 strani + pril. — **176 SLT**

Zgodovinska sinteza razvoja krščanstva v nekdanjem slovenskem prostoru od nastopa verske svobode do pokristjanjenja Slovencev.

9. **Petra Svoljšak: Slovenski begunci v Italiji med prvo svetovno vojno.** Ljubljana 1991, 56 strani. — **160 SLT**

Leta 1915 so italijanske oblasti po zasedbi področij na desnem bregu Soče izselile civilno prebivalstvo; iz različnih krajev Italije so se vrnili na domove spomladi 1919.